

Volgens

Matthijs Bouw

moet je eerst de omgeving op orde maken, het vormgeven komt vanzelf wel

Auteur Marlies Buurman
Fotograaf Eric Kampherbeek

Matthijs Bouw leidt sinds 1995 het bureau One Architecture en doet projecten op het snijvlak van architectuur, stedenbouw en planning. Het bureau maakt gebruik van ontwerpend onderzoek en strategisch denken om complexiteit hanteerbaar te maken en partijen bij elkaar te brengen. In een gesprek over zijn werk in de Rivierenwijk, een aandachtswijk in Deventer, komen ook zijn aanpak in Gouda-Oost en zijn nieuwe product 'Tender Design' aan bod. Stuk voor stuk projecten die niet alleen relevant zijn voor de transformatieopgave van de woningvoorraad, maar die ook bredere vragen stellen over wat de rol van de architect en stedenbouwer kan zijn.

Welke ervaringen uit je jeugd hebben je vakbeleving beïnvloed?

Mijn familie heeft een orthodox-calvinistische achtergrond, en mijn vrouw en kinderen zijn joods. Hoewel ikzelf niet religieus ben, is dat van grote invloed op mijn werk als architect en stedenbouwer. Het zijn vooral protestantse begrippen zoals dienstbaarheid, en jezelf als onderdeel van de gemeenschap zien, die van invloed op mijn werk zijn. Verder heb ik drie jaar van mijn jeugd - van mijn zestiende tot mijn negentiende - op Manhattan in New York City gewoond. Ik heb daar onder andere geleerd een blik van buitenaf te hebben en een 'can do'-mentaliteit te ontwikkelen.

Hoe ben je in de Rivierenwijk in Deventer betrokken geraakt en wat speelde er?

We kwamen vanwege de herbestemming van een ziekenhuisterrein en de bouw van een gezondheidscentrum al met enige regelmaat in Deventer, toen eind 2010 een vraag vanuit de Rivierenwijk kwam. Deze wijk is gebouwd tussen de jaren dertig en zeventig van de vorige eeuw en wordt aan de noordkant begrensd door een spoorlijn en in het zuiden door het bedrijventerrein Bergweide. In het hart van de wijk deelt de ontsluitingsweg Amstellaan de wijk in tweeën. De bebouwing bestaat grotendeels uit verouderde arbeiderswoningen en laagbouwflats, en kampt met vele sociaal-maatschappelijke problemen. Er lag een te ambitieus en te omvangrijk herstructureringsplan dat behalve op sloop- en nieuwbouw, gebaseerd was op het oplossen van het infrastructurele vraagstuk van de Amstellaan. Men wilde de barrièrewerking wegnemen door deze verdiept aan te leggen en er woningen bovenop en naast te bouwen. Na zeven jaar waren wel woningen gesloopt, maar was het fysieke vernieuwingsproces volledig vastgelopen.

Een complexe situatie. Hoe ben je begonnen?

De corporatie en de gemeente kwamen bij ons terecht, omdat ze wisten dat we eerder in Deventer met allerlei partijen goed hadden samen gewerkt. Ook waren we het jaar ervoor bij een vergelijkbaar en succesvol project in Gouda-Oost betrokken. Wat in Gouda goed had gewerkt, was dat ik begonnen was met het schrijven van een essay. Dit is een persoonlijke vorm waarin je door middel van tekst en tekeningen een analyse maakt van wat er aan de hand is en waar het heen kan gaan. Het is geen bestaande, bekende planvorm en het kan daarom veel gemakkelijker navigeren tussen allerlei belangen. Het fijne van zo'n methode is dat het aan de ene kant zowel persoonlijk als dirigerend is, maar aan de andere kant volstrekt inclusief. Je kunt namelijk iedereen erbij betrekken en het geeft je veel vrijheid. Zo zet je niet alles a priori vast, maar geef je een discussiestuk. Dat heb ik in Deventer ook gedaan en dat werkte heel goed.

Een persoonlijk essay als breekijzer?

In beide gevallen werd de boel op bepaalde punten weer losgemaakt. In Deventer ging het essay over de manier waarop je plannen maakt, want in de Rivierenwijk was alles met alles verknoot en op maximalisatie gericht. Dat maakt een plan fragiel, want er hoeft maar één ding te veranderen en alles moet weer op de schop. Zo redeneerde men volledig vanuit het inpakken van de Amstellaan waarvoor een fors aantal huizen gebouwd moest worden om het plan financieel mogelijk te maken. Die hoeveelheden huizen zouden vervolgens een bepaald type wijk gecreëerd hebben, waarin je een deel van de groenwaliteit zou verliezen. Daaraan gekoppeld zou de voorzieningenstructuur op een hoger niveau gebracht moeten worden, wat resulteerde in de projectie van een megalomaan groot wijkvoorzieningscluster. Zo was een situatie ontstaan waarin men voor de infrastructuur afhankelijk was van woningverkoop. Van woningen die bovendien niet makkelijk zouden verkopen vanwege hun ligging bovenop een weg. Onderdeel van het schrijven van het essay was het herstellen van de relatie tussen gemeente, corporatie en burgers, en anderzijds het weer koppelen van de stedelijke herstructurering aan de stedelijke ontwikkeling. Toen alles haalbaar bleek en het vertrouwen er weer was, zijn we verder gegaan met het concreet uitwerken van het plan.

Wat heb je concreet voorgesteld?

We hebben gewerkt aan een nieuw, adaptief raamwerk en een ruimere manier van planvorming. We hebben eerst alle afhankelijkheden inzichtelijk gemaakt. Daarna hebben we

een voorstel gemaakt waarin de verschillende deelplannen los van elkaar worden gezien, en zo een deel van de stress uit het plan gehaald. In het raamwerk stelden we drie fundamentele veranderingen voor. De eerste betrof het slechts ten dele, alleen in het noordelijke deel, verdiept aanleggen van de Amstellaan, zodat deze niet meer als een goot door de wijk snijdt. We besloten verder de wijk veel meer te volgen. In het zuiden, door de weg hier juist omhoog te brengen op de plek waar twee parkgebieden samenkomen, worden deze nu juist verbonden met een viaduct, waardoor het park inclusief een fietspad eronderdoor kunnen lopen. In het midden van de wijk kan de weg blijven liggen. Doordat we de Amstellaan op een meer ontspannen manier in het gebied lieten lopen, werd het mogelijk het aantal nieuwbouwwoningen van 900 naar 550 omlaag te brengen en de groenkwaliteit in de wijk te versterken. Hierdoor verminderde de ruimtelijke, financiële en bestuurlijke stress nog verder. Ook hebben we voorgesteld de wijkvoorzieningen niet te clusteren in nieuwbouw, maar ze te verdelen over een kindcentrum en bestaande plekken zodat je een netwerk van wijk- en zorgvoorzieningen krijgt.

Je hebt al eerder bepleit dat het essentieel is om op een andere manier te plannen, zodat onvoorspelbare ontwikkelingen en voortschrijdend inzicht een plek kunnen krijgen.

Het is van groot belang om zaken die een bedreiging voor de plannen vormen weg te nemen. Zo besloten we in Deventer om met de Amstellaan te beginnen en niet te wachten op geld van de provincie. We zijn gewoon gaan werken met wat door de gemeenteraad was toegezegd. Hetzelfde geldt voor de corporatie, want we merkten dat ze steeds weer van hun stuk raakten als er onzekerheden kwamen. We hebben een plan gemaakt waarin de echt essentiële maatregelen op basis van hun meerjarenbegroting altijd passen. Ten slotte hebben we de uitvoeringslogica van alle plannen beter op elkaar afgestemd, zodat de Amstellaan en de stedelijke vernieuwing elkaar niet meer in de weg zitten. Als je dingen wil laten lukken is het cruciaal dat je de onzekerheden en complexiteit weghaalt en dat je leert denken in robuuste maatregelen waarvan je weet dat die gaan werken. Daarnaast moet je proberen een aantal marges te vinden waarin je bijvoorbeeld iets bijzonders kan maken of iets extra's kan verdienen, maar dat mag nooit als een risico de essentie van het plan bedreigen.

Er ligt een enorme opgave in de herstructurering van bestaande wijken. Wat voor aanpak of houding vraagt dat van jou als stedenbouwer?

Bij mij zijn er altijd drie componenten aanwezig die maken dat ik goed kan functioneren. De eerste is een sociale instelling, gevormd door het inzicht dat je te maken hebt met sociale processen. Mensen zitten met verschillende achtergronden aan tafel en ik probeer uit te zoeken hoe die dynamiek zit en begrip voor verschillende posities te hebben. Het is daarbij belangrijk jezelf als onderdeel van die omgeving te zien, niet als iemand die erboven staat. Het tweede is dat je de kans krijgt om behoorlijk diep op alle vraagstukken in te gaan. Dat je de kans krijgt uit te vinden wat de financiële logica achter de dingen is, en dat je probeert uit te vinden wat de fysieke kwaliteiten van een omgeving zijn, evenals het besef dat er allerlei niet-ruimtelijke aspecten zijn die wel ruimtelijke percussies hebben. Dit soort bevindingen moet je alle meenemen in het proces. Tot slot is het voor mij van belang dat ik een zodanige rol kan spelen in die sociale omgevingen dat ik ook op alle niveaus ingrepen kan doen, en een plan zo kan maken dat het ontwerpen uiteindelijk gebruikt kan worden om de dingen op de goede plek te leggen, en de obstakels die er zijn ontwerpend op te lossen.

Het klinkt alsof het ontwerpen pas heel laat in het proces tevoorschijn komt en alsof je als stedenbouwkundige ook veel andere capaciteiten in huis moet hebben.

In mijn ogen behoort dit allemaal tot ontwerpen. Maar het vormgevende aspect komt inderdaad vaak later. Als de omgeving het gevoel heeft dat hun vraagstukken geadresseerd worden, ontstaat vervolgens ruimte om je bezig te houden met de meer vormgevende dingen. Wanneer je deze vormgevende ambities echter centraal stelt, kost dat meer energie dan eerst rust creëren en vervolgens kijken welke ruimte er is om te gaan ontwerpen.

Wordt er te veel in eindbeelden gedacht?

Uiteindelijk wel. Stedenbouwers hebben de neiging om het project, namelijk daar waar ze uit willen komen, centraal te stellen om vervolgens te kijken hoe ze hun omgeving daarin mee kunnen nemen. Wat in Deventer echter gebeurt, is het proces centraal stellen om daar vervolgens het project uit te laten verschijnen. Wanneer je het proces centraal stelt, ga je ontwerpmiddelen op een andere manier inzetten. Want soms gaan ze over communicatie, soms over een concreet probleem inzichtelijk te maken of op te lossen, en soms probeer je een enthousiasmerend beeld te maken. De range waarop je ontwerpmiddelen in kunt zetten is behoorlijk breed.

Het gaat om het proces; welke positie neem je hierin in?

De dingen kunnen heel simpel zijn wanneer je complexiteit en multipliciteit heel lang durft te accepteren. Er gebeurt veel in zo'n proces en je moet niet alles willen controleren; je moet onzekerheden toelaten en accepteren. Mijn gevoel is dat ontwerpend Nederland nog niet toe is aan die complexiteit en aan het feit dat er op een hele andere manier met consumenten of met hun omgeving omgegaan moet worden: dat hele krachtenveld anders zijn geworden. Die maatschappelijke complexiteit zorgt ervoor dat je je als ontwerper anders moet opstellen, terwijl er tegelijkertijd nog steeds behoefte is aan ontwerpend denken, en aan ruimtelijk en vormgevend denken. Maar als je dat te vroeg op projecten gaat richten, en als je te veel bezig bent met je eigen positie daarin, wordt het heel moeilijk om te overleven. Dan ben je namelijk niet nodig, maar vorm je een extra risicofactor.

Hoe speel je in op deze nieuwe krachtenvelden?

Een jaar geleden zijn we het bureau anders gaan organiseren en zijn we meer in samenwerkingsverbanden gaan werken, met freelancers en met mensen van buiten het traditionele vakgebied. Ook zijn we begonnen om andere typen projecten te ontwikkelen zoals ons product 'Tender Design', dat bedoeld is om aanbestedingen beter te laten verlopen. We zagen dat in bijvoorbeeld wijken als de Rivierenbuurt, het publieke en het private in aanbestedingen niet goed samenkomen. We proberen daarom samen met procesmanagers en organisatieadviseurs een product te ontwikkelen waarmee we ontwerp kunnen inzetten om bij complexe aanbestedingen, bij infrastructurele opgaven en in gebiedsontwikkeling, aan de voorkant van het proces, dus aan de publieke kant, de vragen beter te stellen. Aan het begin van het proces brengen we al risico's en geldstromen verderop in de keten in beeld en optimaliseren we die door middel van het ontwerp. Dat is een rol die voor ontwerpers nieuw is. En hoewel veel ontwerpers vinden dat ze in aanbesteding vaak gemarginaliseerd worden, denk ik dat juist door aan de voorkant bezig te zijn, ook weer een nieuwe rol voor het ontwerp gevonden kan worden.

Er wordt vaak gezegd dat architecten toegevoegde waarde hebben in de transitie van onze gebouwde leefomgeving, omdat ze verbeelding en realiseerbaarheid met elkaar kunnen verbinden.

Ja, maar dat doen we nog onvoldoende. Je ziet in de stedelijke vernieuwing dat dertig of veertig procent van het geld verdwijnt omdat we het niet goed doen. We leren te weinig van elkaar, we doen te weinig aan productinnovatie, we maken processen te complex en we zijn elkaar aan het bevechten op details. Met als gevolg dat velen zich op dit moment afvragen waarom ze nog een architect nodig zouden hebben. We moeten onze kunde inzetten op juist die plekken waar maatschappelijke vragen zijn, en niet op de plekken waarvan wij nog hopen dat we een positie van vroeger kunnen terughalen of handhaven.

In het ontwerp van One Architecture voor de Rivierenwijk in Deventer werken infrastructuur, landschap en stad samen en is de Amstellaan niet langer een verkeersgoot die de wijk in tweeën snijdt. Bovendien krijgt de wijk schuifruimte: de weg is zo gemaakt dat de wijkvernieuwing er niet door wordt gehinderd.